№ 196 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 14 (26) 1878 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 14 (26) № 196

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ։

Տփխիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւններ ընդունվում են ամեն լեզուով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մի բարձրագոյն դպրոց Կովկասում։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Անգլիա։ Իտալիա։ Նամակ Թիւրքիայից։ Արտաքին լուրեր։—«Մշակի» հեռագիրներ։—Յայտարարութիւններ։ — Տեղեկացոյց։—Բանասիրական։ Արուեստի վարժատուն։

ՄԻ ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԴՊՐՈՑ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

Մեր Կովկասեան հասարակութեան մէջ քանի անգամ ծագել է միտքը, որ մի բարձրագոյն դպրոց մեր հասարակութեան անհրաժեշտ պահանջներից մինն է այժմ և քանի անգամ «Մշակը» դարձել է արձագանք այս պահանջի։ Դեռ նորերումս «Մշակը» դարձեալ նուիրել է մի առաջնորդող յօդուած այդ հարցը կրկին զրգելու և ապացուցանելու դիտմամբ։

Չը խօսենք այն արգելքների մասին, որոնց այսպիսի մի ձեռնարկութեան իրագործութիւնը անկասկած պիտի պատահի—դրանք գլխաւորապէս ֆինանսական պատճառներ են։ Բայց կան անհրաժեշտ պահանջներ, որք ուշադրութիւն չեն դարձնում ֆինանսական դժուարութիւնների վրա, որովհետև այնու ամենայնիւ պէտք է իրագործվեն։ Եթէ մի մարդ քաղցած է և հնար չունի հաց առնելու և մի և նոյն ժամանակ ցանկութիւն չունի սոված մեռնել, նա մի այլ միջոց պիտի որոնի որ լրումն տայ իր պահանջին—նա ստիպված է պարտքով առնել փող որ կարողանայ կերակրվել, դորա փոխարէն առաջարկելով իր աշխատանքը։ Այսպէս և մտաւորական ձգտումներ հասարակութեան զարգացման որոշ կէտի վրա նոյնքան անհրաժեշտ պահանջներ են և նոյնքան պիտի նրանց լրումն տալ, որքան սովածին պէտք է հաց։ Միայն անզարգացած հասարակութիւնների մէջ, որոնք գործունեայ կեանք չեն վայելում, կարող է պատահել, որ մարդիկ կերակրվելու համար պիտի գաղթեն, օտարութեան մէջ աշխատեն որ իրանց հացը վաստակեն։

Չը խօսենք մի այլ դէպքի մասին երբ մարդիկ գաղթում են իրանց ապրուստը մատակարարելու համար և որ կախված կարող է լինել, որ հայրենիքի մէջ մրցութիւնը չափազանց մեծ է ազգաբնակութեան չափազանց արագ աճման պատճառով։

Նոյնքան անբնական է և այն երբ մի երկրից, որ հասկացել է իր պահանջները առանձին անհատներ մինչև անգամ խմբերով գաղթեն օտարութեան մէջ այնտեղ իրանց մտաւոր ձգտումներ յագեցնելու համար։ Մի որոշ կէտի զարգացման հասնելով, մի հասարակութիւն պիտի ձգտէր իր մօտ հիմնարկութիւններ ծնեցնել, որք ժամանակի պահանջների համար ամենայարմարաւոր են։

Այսպիսի մի պահանջ է անկասկած Կովկասի համար մի բարձրագոյն ուսումնարան։ Բայց ի՞նչ ուսումնարան հարկաւոր է մեզ։ Դորա պատասխանը ակներև է։

Մի երկրի զարգացումը եթէ կանոնաւոր ընթացք պիտի ունենայ, անկասկած պիտի սկսվի նոյն երկրի դրութիւնը բարելաւացնելու ձգտումներից, այսինքն առանց գործադրութեան չը թողնի այն, ինչ որ երկիրը արդիւնաբերում է։

Գլխաւորապէս ամեն երկրի բարօրութիւնը սկսվում է նորա բուն արդիւնքների մշակելուց։ Այսքան ասելով՝ մենք առաջարկած հարցին իսկապէս պատասխան էլ տուինք։ Երկիրը կարող է հարստանալ միայն այն միջոցով, որ դուրսից գումարներ գան. բայց ի՞նչպէս այլ կերպ գան օտար երկիրներից դէպի Կովկաս գումարներ, եթէ ոչ իբրև գին

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՎԱՐԺԱՏՈՒՆ *)

Պարոններ՝ ամենքդ լաւ նկատած կը լինիք, որ Նոր-Նախիջևանի մէջ կայ մի անտանելի կախեալ դրութիւն, որոյ պատճառաւ, կարծես թէ ազատ խօսելը, ազատ, այսինքն քէֆը ուզածի պէս, շարժելը կը պատկանի մի քանի Աստուծոյ սիրելիներուն և ընտրեալներուն. իսկ մնացած քսան և հինգ հազարեայ ժողովրդի բերանը յաւիտեան փակած է, լեզուն կտրած է, ձեռքերը շղթայած են։ Իւր կարծիքը ազատօրէն յայտնելը Նախիջևանի մէջ վտանգաւոր է, վնասակար է, ամօթ է, լրբութիւն է և վերջապէս՝ յիմարութիւն է։ Նայեցէք ձեր չորս կողմը, կը տեսնէք վիզերը ծուռ քաղաքացիններ, լռութեան սովորած, բերանները պապանձված հայեր զերդաստանի, ձեռքերը խաչ-կապած երիտասարդներ, ասես թէ Աստուած տուած չէ նրանց այն պարգևը, որով մարդս կը զատվի անասունէն և ազատ մարդը՝ ստրկէն։ Այն քան տարի է, որ ռուս ճորտը ազատվեցաւ իւր ստրկական վիճակէն և այժմ համարձակ յայտնում է իր կամքը և կարծիքը գեներալի առջև, իսկ մեր թշուառ ժողովուրդը լեզուն կուլ տուել է, բերանը չի բացում, կարծիքը չի յայտնում, իր մտքի խորհուրդը չի բացատրում մի քանի ընտրեալ հայ եղբարց առջև։ Ի՞նչ է այս, ազնիւ երիտասարդներ. մի՞ թէ այս ստրկութեան մի ջոկ տեսակը չէ։ Եթէ հայը բարոյական ստրուկ է, ուրեմն ինչպէս կարելի է ստրուկ ժողովրդի հետ գործ ունենալ, նրա մէջ բարենորոգութիւնք, յառաջադիմութիւն քարոզել և մտցնել։ Դուք չը գիտէք, որ մոլութիւնները սեփականութիւն են ստրուկ ժողովրդին։ Մինչև որ մարդս ստրկական վիճակէն չազատուի՝ նրան ապարդիւն են և գրականութիւնն, և լուսաւորութիւնը, և կեանքի ամեն յարմարութիւնք։ Ստրկի կեանքի անհրաժեշտ պիտոյքն են՝ ուտել, խմել և քնել, այսինքն այն, ինչ որ պէտք է և անասունին։

Պարոններ երիտասարդներ. ձեզ համարձակ կասեմ, որ մեր քաղաքի ընկած դրութեան միակ և միակ պատճառն է մեր ժողովրդի մեծամասնութեան կախեալ վիճակը. և եթէ բանը այդպէս շարունակվի մեր ժամանակվայ ամեն նորոգութիւնները ոչինչ չան օգուտ չեն մեր տեղի հայ ժողովրդին. խօսքս մեկնեմ։

Հայաբնակ քաղաքներու մէջ հազիւ թէ մէկ ուրիշը կը գտնվի, որ մեր Նախիջևանի պէս, լցված լինի միայն գնող ու ծախող վաճառականներով, այս ինքնըստինքեան արդէն մեծ անյարմարութիւն է. մեր տեղի երկրորդ անյարմարութիւնն էլ այն է, որ Նախիջևանցոց բոլոր հարստութիւնը դիզված է մի քանի ձեռք. իսկ մնացած ժողովուրդը շատ կամ սակաւ, ուղղապէս կամ անուղղապէս փողի ու քրեդիտի կախումն ունի այդ մէկ քանի հարուստներէն։

Հարուստը երբեք իր փողը առանց շահի չի տալ իր փոքր, չքաւոր եղբօրը. որքան որ կարող է իր փոխատուութեան փոխարէն կառնու նրանից տոկոս կամ զուտ փողով, աշխատանքով, կամ բարոյական ճնշումով։ Մեր տեղի առուտուրը, շատ յայտնի և անյայտ պատճառներով, ենթարկված է մշտական փոփոխութեան. այսօրվայ ունեորը շատ դիւրութեամբ կարող է վաղը դառնալ չքաւոր. ուրեմն մեր տեղի վաճառականը աչքի առջև անդադար ունենալով իր փողի կորուստը՝ յոյսը միշտ դրած ունի սրա և նրա օգնութեան. և այս ակամայ կախված դրութեան ենթարկված է քաղաքիս բնակիչներու ամենամեծ մասը. ամենքը առևտրական քրեդիտը, փողի հարկաւորութիւնը մշտապէս ի նկատի ունեն. հարստի օգնութեան յոյսը երբեք դուրս չի գալիս նրանց մտքէն, և այդ պատճառով կամայ և ակամայ միշտ զոհ պիտի բերեն իրանց ազատ կամքը, խիղճը հարստի հաճոյքին և կամակորութեան։

Այժմ դուք պարզ տեսնում էք որ մեր քաղաքացիների մեծագոյն մասը ստրկական կախումն ունի քանի մի անհատներէ։ Ես ձեզ կը հարցնեմ՝ «կարելի է որևիցէ և իցէ գործ կատարել այսպիսի ժողովրդի մէջ։»—Ի հարկէ չի կարելի։ Ինչ գործ և յառաջացնելու լինիս, պարտաւոր ես ոչ քո սեփական խելքի և ազնիւ ձգտմանքի հետ խորհրդակցելու, այլ քանի մի յամառ, կամակոր, եսամոլ (ЭГОИСТЪ) ու բթամիտ հարուստներու ձեռքը ու ոտքը լիզել։ Յօժարեցէք, ազնիւ երիտասարդներ, որ այդ ցած հնարներով չէ կարելի ազգային ազնիւ գործ յառաջացնել, ինչ անես, որին օգնութեան կանչես, ինչպէս դուրս գաս այս կախարդական շրջանակէն։ «Լուսաւորութիւն», կասես, գուցէ դու կարծիք կանես, որ եթէ քաղաքիս մէջ ռէալական վարժատուն բանաս, հայ ժողովրդի 400 որդիք գիմնազիական վկայականքիր հագնին, և այդ չորս հարիւրէն 200-ը մինչև երրորդ դասատուն արժանանան, և այդ երկու հարիւրէն 100-ը մինչև վեցերորդ դասատանը արժանի լինին և այդ հարիւրէն միայն 30-ը ծործ-մորով իրանց ուսման ընթացքը աւարտեն և այդ երեսունէն միայն 15-ը վերին ուսումնարաններ մտնեն, և այդ տասն և հինգէն միայն 7-ը դիփլոմը ծոցերը դրած վերադառնան,—կարծիք կանէք, հարցնում եմ, քաղաքիս շահը շատ մեծ կը լինի։ Չը խաբուիք։

Հաւատացէք, ազնիւ երիտասարդներ, որ եթէ մէկ պատուական օր, քաղաքիս մէջ ոչ հօթը, այլ 1000 հոգի այդպիսի համալսարանական ուսկոր երիտասարդներ ունենայիք, դարձեալ հայի բազմութիւնը չի պիտի գտնէր իր ցանկալի բարոյական ազգեցութիւնը. վասն զի Նախիջևանի մէջ մինչև ցայժմ օտար տեղերէ փող ներս-բերողն է նոյն իսկ փողը։ Կարճ ասեմ, մենք ստակով ստակ կը վաստըկինք և ոչ թէ մէկ ուրիշ հնարով։ Այդ է մեր քաղաքի միակ բայց խորին անբաղդութիւնը։

Խնդրեմ լաւ նայեցէք ձեր չորս կողմը. մենք ունինք քանի մի բժիշկներ, քանի մի ուսումնականք, քանի մի վարժապետներ, ունինք շատ քահանաներ, տիրացուներ, ունինք քաղաքագլուխ, քարտուղար, քանի մի անդամք (управа)ի—այսինքն այնպիսի մարդիկ, որոնք կամ վաճառական չեն, կամ առ ժամանակ մի բարձի թողի արել են իրանց առուտուրը։ Ես ձեզ կը հարցնեմ «ապահովված է այս յիշեալ մարդոց ապրուստը. նրանք կախումն չունին ժողովրդի հաճոյքէն (произволь, капризъ) մի քանի հարուստներու կամքէն. նրանց ժողովրդի ինտերն ու քէֆին ինչպէս ու տանտիլին չէ։ Որ տէրտէրին չէ կարող ժողովուրդը, եթէ կամենայ, օրական հացէն զրկելու. եթէ զօշող է թող մի փորձէ իր մարդկային իրաւունքները պահանջելու։ Ո՞ր վարժապետն չէ կարող ժողովուրդը առանց հացի թողնելու, եթէ նա համարձակի իր գլխու մէջ սեփական կարծիք ունենալու, որ համաձայն չէ այս կամ այն զէնկինի կարծիքին։ Ո՞ր քաղաքագլուխը կը համարձակի իր խելքի կտրած բարենորոգութիւնը մտցնելու քաղաքիս մէջ, եթէ այս աղան կամ այն զէնկինը իր յօժարութիւնը չը տայ։ Այսպիսի վիճակի մէջ կարող է լինել դաստիարակիչ եկեղեցի, դաստիարակիչ թատրոն, դաստիարակիչ լրագիր։ Քահանային թոյլ տուած է միայն գովելու ժողովրդի առաքինութիւնը. իսկ եթէ նա փորձ փորձէ նրա մոլութիւնների հետ պատերազմելու, մին էլ տեսնես մի պայծառ օր ինչելքի ու տունոր թնենքի ռաժայը կը քէնայ։ Թատրոնի մէջ իրաւունք ունիս Արշակներուն, Վարդաններու վրա խօսել. հենց որ համարձակութիւն առիր մի աղայի էքիփաժի կօֆճակին վրա խօսք բանալու՝ տոմսակդ գնող չի գտնվի։ Ով որ այցելութիւն արել է մեր դումայի նիստերը պարզ տեսել է մեր խեղճ քաղաքագլխի հալը։ Ես կը հարցնեմ «ձեզ եթէ այս բռնակալութեան ամենաանտանելի ձևը չէ, ապա ուրիշ ինչ ձևի կարող է լինել բռնակալութիւնը։»

Գիտէք, պարոններ, ով է մեր տեղի ազատամիտը։ Մեր տեղի ազատամիտն է՝ նախ հարուստը և երկրորդ նահատակը. միւս բոլոր ժողովուրդը ստրուկ է։

*) Ռ. Պ. ուրբաթ երեկոների մէջ հրապարակախօսված է այս յօդուածը քանի մի այլ յօդուածների հետ։ Զար ու բարի շատ անցան այս գրականական երեկոների գլխով, որոյ պատմութիւնը մի օր կը յայտնվի հայոց ազգին, երբ կրքերը հանդարտուին։

այն արդիւնքների, որք պիտի Կովկասից վաճառահանվեն։

Իսկ ի՞նչ են մեր բնական արդիւնքները։ Հանքեր ամենայն տեսակի՝ արծաթ, պղինձ, կապար, ցինկ, նաֆթ, աղ, յետոյ պտուղներ, գինի, բուրդ, բամբակ, բրինձ, մի խօսքով երկրի այն արդիւնքները, որոնց մշակելու համար գլխաւորապէս պիտի ուսումնասիրել քիմիա, գիւղատնտեսութիւն իր զանազան ճիւղերի մէջ, հանքաբանութիւն։

Ահա՛ մեր պատասխանը. ուրեմն Կովկասը ծաղկեցնելու, հարստացնելու համար մեզ պէտք է մի լաւ կարգադրված բազմարուեստեան դպրոց բազմատեսակ ճիւղերով, որի մէջ հանքաբանական գիտութիւնները և գիւղատնտեսութիւնը գլխաւոր դերեր պիտի խաղան։

Ամեն մի երկիր այնպէս է զարգանում որ իր պահանջներին յարմար հիմնարկութիւններ է ծնեցնում իր մօտ։ Նայենք եւրոպական երկիրների վրա և կը տեսնենք որ այն տեղերում որք հանքերով հարուստ են մի հանքաբանական դպրոց կայ. այսպէս օրինակ Ֆրայբերգ Սակսոնիայում, Պրժիբրամ Բոհէմիայում, Սան-Ֆրանցիսկօ Կալիֆօրնիայի մէջ Ամերիկայում, և այլն. այն տեղերում որք գլխաւորապէս անտառոտ են, այնտեղ անտառաբանական դպրոցներ կան —օրինակ Թարանդ Սակսոնիայի մէջ, Էբէրսվալդէ Պրուսիայում և այլն։ Ուր որ երկիրը գլխաւորապէս գիւղատնտեսութեան է յարմարվում, այնտեղ տեսնում ենք ծագում են գիւղատնտեսական փորձառական կայարաններ (Versuchsstation) կամ գիւղատնտեսական ճեմարաններ։

Այսպիսի ուսումնարաններ ի հարկէ մեծ միջոցներ պահանջելով, նրանց չեն հիմնում մեծ թըւով, այլ ընտրում են միշտ կենտրոնական տեղեր, որտեղից հեշտութեամբ կարելի է հասնել օրինակ հանքերի մէջ գործնապէս պարապելու համար և այսպիսով սովորել ոչ միայն գիտնական տեսութիւնը, այլ և վարժվել նորա գործնական գործադրութեան մէջ։

Այսպէս եղել է ամեն տեղ, այսպէս պիտի լինի և Կովկասում եթէ մեր երկիրը պիտի կանոնաւոր կերպով զարգանայ և զարգացնի իր հարստութիւնները և մի և նոյն ժամանակ հետևի դարուս գործնական հակումներին։

Կովկասի համար առ ժամանակ հարկաւոր չէ տեսական գիտութիւն—կամ միայն այնքան որ նա բաւական մարդիկ ունենայ, որոնք կարողանային դասատուութիւն յանձն առնել այսպիսի մի բարձրագոյն դպրոցի մէջ, բայց գլխաւորապէս մեզ հարկաւոր են գործնական տնտեսներ, հանքաբաններ, գինեգործներ, ինժէներներ, որոնց աշխատանքով միայն կարելի է Կովկասին այն դրութիւնը տալ, որ նա անպատճառ մի ժամանակ պիտի ստանայ։

Ցանկանանք և ջանանք, որ այսպիսի մի բարձրագոյն դպրոց գործնական նպատակներ և երկրի պահանջներ աչքի առաջ ունեցող շուտով իրականութիւն դառնայ։

Ա. Արծրունի

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Գանձակ, 5 Նոյեմբերի

Գանձակի երիտասարդներից մի փոքրիկ գումար հաւաքած լինելով «Արարատեան ընկերութեան» օգտի համար նրանց անունների ցուցակի հետ ուղարկում եմ ձեզ խնդրելով նրան հասցնել ուր հարկն է, իսկ ձեր թերթի միջոցով նուիրատուների հետևեալ անունները հրատարակել։ Սողոմոն և Յակոբ Երեցփոխեան 10 րուբլ, Քերովբ Տէր-Յակոբեան 1 ր., Բագրատ Շահ-Պարոնեան 1 ր., Աղէքսանդր Շահ-Պարոնեան 1 ր., Իվան Մալխասեան 1 ր., Միրզա Տէր-Աստուածատուրեան 1 ր., Միխայիլ Տէր-Սահակեան 1 ր., Նիկողայոս Ղարուզեան 50 կոպէկ, Միխայիլ Ստեփանեան 1 ր., Աղէքսանդր Տէր-Գէորգեան 50 կ., Գէորգ Յարութիւնեան 50 կ., Մէժլում Մէլիք-Մնացականեան 1 ր., Սիմէօն Աթաեան 1 ր., Նիկողայոս Խօջաեան 2 ր., Արտէմ Համզաեան 1 ր., Միքայէլ Կիրակոսեան 1 ր., Սարգիս Տէր-Մարտիրոսեան 50 կ., Եփրեմ Խօջաեան 50 կ., Բագրատ Լազարեան 1 ր., Իվան Եղիեան 1 ր., Ջաւադ Մէլիք-Մելքոնեան 1 ր., Աւետիք Մովսէսեան 1 ր., Գէորգ Մարկոսեան 1 ր., Մամիկոն Եախշիեան 1 ր., Գամբայբէկ Վէլիբէկով (Շուշեցի մուսուլման) 1 ր., Սիմէօն Ջոհրաբեան 1 ր., Մկրտիչ Երեցփոխեան 1 ր., Սիմէօն Փաթալեան 1 ր., Արշակ Ադիբեկեան 1 ր., Մանուչար Մէլիք-Ստեփանեան 1 ր., Աղէքսանդր Խօջաեան 1 ր., Սիմէօն Տէր-Պօղոսեան 1 ր., Գրիգոր քահանայ Թումանեան 2 ր., դրա վրա աւելացնելով ես ես 10 ր., գումարը կը լինի 51 ր. 50 կ.։

Նիկողայոս Երեանցեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շնորհակալութեամբ ստացանք ֆրանսիական լեզուի վարժապետ պ. Ժիւլ Մուրիէի նորերումս ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ հրատարակված ֆրանսիական գիրքը «Recueil de compositions francaises» վերնագրով։ Այդ ձեռնարկը ֆրանսերէն լեզուի համար, որ բաղկացած է նշանաւոր գրողներից վերցրած կտորներից, հեղինակի բացատրութիւններով ոճի և դրելու ձևի վրա, շատ խղճմտաբար կերպով է կազմած։ Գրքի գինը 1 րուբլ է, ծախվում է Բերէնշտամի, Գրիգորեանցի և Վարդանովի գրավաճառանոցներում։ Տպված է Թիֆլիսում, Գլխաւոր կառավարութեան տպարանում։

—

Ստացանք ԹԻՖԼԻՍԻ Դումայի գործունէութեան հաշիւը 1877 թւի. «Свѣдѣнія о дѣятельности Думы за 1877 годъ.»

—

Այս օրերս հասաւ ԹԻՖԼԻՍ աւստրիացի երաժիշտներից բաղկացած մի օրկէստր (նուագախումբ), որ սկզբից իր կօնցէրտները տալիս էր հին Ներսիսեան դպրոցի դահլիճում, իսկ այժմ Գերմանական կլուբի դահլիճում։

Լուսաւորութիւնը չէ կարող ազգը այս դրութենէն ազատելու, վասն զի լուսաւորութիւնը փող չի տալ։ Օրինակի համար, եթէ մէկ պատւական օր Նախիջևան մտնեն հարիւր բժիշկ և հարիւր հիւսն (ПЛОТНИКЪ) խելքերդ ի՞նչ կը կտրէ, որո՞նք շուտով իրանց համար զբաղմունք և ապրուստ կը գտնեն։ Նմանապէս եթէ քաղաքս մտնեն հարիւր դաստիարակուհի և հարիւր խոհարար կին, որո՞նք շուտով զբաղմունք և ապրուստ կը գտնեն։ Սոցա պատասխան տալն անգամ աւելորդ է։

Նախիջևանին պէտք են 2 կամ 3 բժիշկ, 15-20 գովեռնանքա, մի փաստաբան, 10-12 վարժապետ, մի ճարտարապետ (sic), 10—12 քահանայ, ընդամենը 50-60 հատ ուսումն և գիտութիւն ստացած մարդիկ. իսկ եթէ աւելի գան՝ մին մինի ձեռքէ հաց խլած պիտի լինին։ Կը հարցնեմ՝ լուսաւորութիւնը քաղաքիս վիճակը ինչպէս պիտի բարւոքէ։

Մեր շինելու ռէալական վարժարանը կարող չէ հացատու գիտութիւններ տալու հայ տղին, եթէ տայ ևս շատ սակաւներուն. միացածները քաղաքիս մէջ հաց գտնելու չեն, ուրեմն կամ չքաւորութեան մէջ պիտի մաշվի նոցա կեանքը, կամ պիտի գաղթեն իրանց մայրենի քաղաքէն.

Մեր ռէալական վարժարանը վաճառականներ պատրաստել չէ կարող։ Եթէ, վերջապէս, առանց անձնախաբութեան կուզէք դուք իմանալու, ես ձեզ կասեմ որ՝ աշխարհիս երեսը ո՛չ մի տեղ այնպիսի ուսումնարան չը կայ, ուր գործնական կերպով սովորվի առուտուրը։ Առուտուրը կը սովորի մարդս նոյն իսկ շուկայի ու խանութի մէջ.

Մեր ռէալական վարժարանը չէ կարող պատրաստել ֆաբրիքանտներ, զավօդչիկներ, վասն զի դրանց համար պէտք են վերին արուեստական — մեքենական—քիմիական ուսումնարաններ, որոց շինութիւնը, պահպանողութիւնը մեծ միլիօններու գործ է ու մեր նիւթական և բարոյական ուժէն վեր է։ «Սրա փուչ գլուխը ունինք փուչ փուղը»։

Ուրեմն մեր ռէալական վարժարանը ի՞նչ պիտի տայ հայ տղին։ Մեր ռէալական ուսումնարանը կուտայ հայ տղին միջնակարգ ուսումնարանի գիտութիւն, այսինքն մի փոքր աւելի մեր ժողովրդական դպրոցէն, բայց շատ և շատ սակաւ վերին ուսումնարաններէն, և թերևս շարադրութիւններ կարդալ և հասկանալ և իւր անկատար գլխու թերակատար մտքերը ձախ ու ծուռ թղթի անցնել, մէկ խօսքով թևերը կտրած ծիծեռնակ, որ ո՛չ թռչել է կարող և ոչ ազատ մնալ։

Այս չէ, այն չէ, ապա ի՞նչ է մեզ հարկաւոր, կը հարցնէ մեզ Նախիջևանցին։

Մեզ պէտք է այնպիսի ուսումնարան, ուր տղան կարդալու հետ մէկ տեղ սովորի մի հացատու ձեռարուեստ ևս, որպէս զի նա, վարժատունէն ոտքը դուրս դրած չի դրած՝ ոչոքի օգնութեան կարօտ չը լինի, ոչոքի առջև իր ազնիւ գլուխը չի ծկէ, իր մատղաշ հասակէն չիմանայ ինչ ասել է այն ստորաքարշ խոնարհութիւնը, որ պտուղ է անընդունակութեան և ստրկութեան. այլ իւր պիտոյքը ինքը իր ձեռքով հոգայ. իր կամքը, իր կարծիքը, իր արդար դատողութիւնը չը զոհէ մարդոց օգնութեան յոյսին. ազատ մարդ լինի և ոչ թէ յաւիտենական ստրուկ։

Պարոններ, թէ ձեր մէջ կայ սէր եթէ ոչ դէպի ազգը (մեր ազգը շատ մեծ է, նրա թիւը 5 միլիօն է, ձեր տկար ուժը չի հասնիլ այդքան բազմութիւնը սիրելու) գոնէ ձեր ծնած քաղաքը, ջանացէք որ մեր Նախիջևանի մէջ օր առաջ բացվի ձեռարուեստի վարժատուն կամ գոնէ եղած վարժատուններուն մէջ մտցնել տալ քանի մի ամենահարկաւոր և հացատու արուեստներ, որք այս րոպէիս առաւել պէտք են նոցա, քան թէ այն չօնթուխ ուսումը, որ պիտի դարձնէ մեր քաղաքի տղոց (ես երկու—երեք հարստի որդոց հետ գործ չունիմ) ոչ Աստուծոյ առջև վառելու մոմ և ոչ սատանայի ձեռքը բռնելու կէլպէրի, այսինքն ամենաթշուառ արարածներ, որոց վիճակը, հաւատացնում եմ ձեզ, առաւել վատ կը լինի, քան թէ մեր մահլաները քաշ եկող դուսեցի լիմօնճիներուն։

Այս այն վարժատունն է, որ մի օր մեր քաղաքին կեանք, վերանորոգումն, շարժմունք պիտի տայ։

Ես չեմ ասում որ ռէալական վարժարան չունենանք. ոչ, Աստուած մի արասցէ. ռէալական վարժատունը մեզ շատ պէտք է, բայց այնքան, ինչքան որ պէտք է մարդուս, լաւ ճաշէն ետև, կերածը մարսելու համար, մի թաս խահվէ ու մի հավաննայի սիգար. բայց ձեռարուեստի վարժարանը մեզ պէտք է ինչպէս հաց հանապազորդ։

Ճշմարիտ է, ռէալական վարժարանը մեր զաւակներին պիտի ազատէ 6 տարվայ զինուորութենէ. այդ մեծ թեթևութիւն է մեր քաղաքի համար, (զերէ մեր խուժուռզ եանկան, սալտաթ որ տեսնէ՝ ուռուֆը կը վերնայ ու լեղին կը պատռի). բայց ձեռարուեստի վարժատունը մեր խեղճ հային մինչև նրա կեանքի վերջին րոպէն պիտի ուտեցնէ, խմցնէ ու հագցնէ։

Ես կը ցանկայի, ազնիւ երիտասարդներ, որ այս գաղափարը ձեր մէջ տարրանար, արիւն և միս դառնար ու ձեր համոզմունքը լինէր, որ դուք բարձրաձայն քարոզէիք հրապարակներու մէջ սորա կարևորութիւնը և համոզէիք ժողովուրդին և վերջ ի վերջոյ նրան մարմին և հոգի տայիք։

Իմ կարծիքով ազգ սիրողը ամէն բանէ առաջ նրան հաց պիտի տայ, միայն կուշտ մարդը ընդունակ է խելօք գաղափարներ սեփականելու. քաղցած փորը փիլիսոփայութեան համը չը գիտէ։ Մեր օրերումը քարոզված ազգասիրութիւնը փիլիսոփայութիւններու մէջ ամենախորթինն է։ Տուէք ազգին հաց, ազգի հացը նրա ձեռքի ճարտարութեան մէջ է. գլխու զարգացման համար շատ դժուար պայմաններ են պէտք, իսկ հաց ու հալաւ պէտք են ամէն մարդու։

Մեր քաղաքի բանին դժուար է խելք հասցնելը։ Ամեն ազգի մէջ վարժապետները յարմարեցուցած են աշակերտներու պէտքին. դրա հակառակ, մեր մէջ աշակերտներն են յարմարեցուցած վարժապետներու պէտքին։ Եթէ ինձ հարցնէք, այն վարժապետները, որոնք միամիտ ժողովրդի զաւակներին «կիրկարդում» են սովորեցնում, առաւել վայելուչ էին անկելանոցների մէջտեղ բռնելու, քան թէ վարժատուններ...*) Թո՛ղ ուրեմն մեր ժողովուրդը աչքը բանայ. չը լինի թէ նրա բոլոր շահը միայն այն լինի, որ 10 տարեկան վարժատուն տայ զաւակին և 16 տարեկան այնտեղէն հանէ։ Եթէ աշխարհքիս մէջ շատ անդառնալի բաներ կան, նրանց մէջ ամենաանդառնալին է մանկութեան մէջ անօգուտ կորուսած ժամանակը։ Ինչո՞ւ ժողովուրդը չուզէ հասկանալու, որ «տգէտ վարժապետի երեխի գլուխ մտցուցած ամէն բան՝ ուսումն չէ»։ Ինչո՞ւ ժողովուրդը չուզէ հասկանալու, որ խելօք մարդը ձին չի սախթելու համար վարպետ քուչուռ կը վարձէ. ուրեմն ո՞րքան զգուշութիւն պէտք էր վարժապետներ ընտրելումն, որ անմեղ երեխայի բարքը չի սախթէին. Ասածներս նորից կրկնում եմ.

Մեր քաղաքացիին պէտք է բարոյական ստրկութենէն ազատվել և օրինաւոր մարդոց կարգը անցնել։

Դրա համար պէտք է հայ երեխայոց (երկսեռ) բազմութեան, ա, բ, գ, դ—ի հետ միասին մի քանի ձեռարուեստ սովորեցնել։

Այժմ մեր քաղաքի տղայոց սովորածը ոչ թէ ուսում է, այլ ժամանակի կորուստ է։

Այժմվայ մեր քաղաքի մէջ գտնված վարժատուններու մեծամասնութիւնը ոչ թէ վարժատուն է, այլ վարժապետաց համար՝ անկելանոց, իսկ աշակերտաց համար՝ ցուխթհաուզ.

Ես ասելիքս ասացի. այժմ ժողովուրդը թող անէ, ինչպէս որ խելքը կը կտրէ։

Այն էլ չը մոռանանք, որ մեր եկեղեցական վարժարանները վեհափառ կաթողիկոսի շնորհած գծագրէն շատ խոտորվել են ըստ քմաց և ըստ հաճոյից տեսուչներին և վարժապետներին։

Sapienti sat.

Նոր-Նախիջևան

Սեւլիկ

*) Խօսքս ժողովրդական, թեմական և մասնաւոր դպրոցների վրա է։

Ստացանք «Մանկավարժական Թերթի» հոկտեմբերի № 4 տետրակը։

Ստացանք օրիորդ Անդրէևսկու սպանման գործի մասին ստենոգրաֆիական հաշիւը ռուսերէն լեզուով տպված. «Убійство Нины Андреевской». Գործը քննվեցաւ 1876 թւի յուլիս ամսին Թիֆլիսի նահանգական դատարանում։ Այդ բրօշիւրը շատ յարմար ժամանակ է հրատարակվել, որովհետև, ինչպէս լսել ենք, այս ամսի 27-ին այդ գործը նորից քննվելու է տեղիս դատաստանական պալատում։

—

«Кавказъ» լրագրում կարդում ենք, որ նորերումս փոխարքայի խորհրդի մէջ քննվում էր Տվէգել և Բօդիսկօ պարոնների առաջարկութիւնը կասպից ծովից մինչև Սև ծովը նաւթի անցք շինելու մասին. Լրագիրը լսել է որ խորհուրդը մերժել է այդ առաջարկութիւնը հիմնվելով այն մտքի վրա որ տէրութիւնը դիտաւորութիւն ունենալով շուտով իրագործել Բաքու—Թիֆլիսեան երկաթուղին, կամենում է օգտվել այդ երկաթուղուց գլխաւորապէս նաւթային արդիւնքները այդ երկաթուղու միջոցով տեղափոխելով։

—

Կիրակի, նոյեմբերի 13-ին պ. Ամերիկեանը Ներսիսեան դպրոցի հին դահլիճում տուեց մի հայ ներկայացումն, որի մասին հետևեալ համարում մանրամասն տեղեկութիւն կը տանք։

—

ԳԱՆՁԱԿԻՑ մեզ հաղորդում են, որ այնտեղ մի քանի երիտասարդներ դիտաւորութիւն են ունեցել մի գրականական երեկոյ տալ յօգուտ «Արարատեան ընկերութեան», բայց ոստիկանութիւնը թոյլ չէ տուել, ասելով որ կարդացվելու յօդուածները պէտք է ցէնզուրային ներկայացնվեն։ Միթէ երիտասարդները չէին կարող այնպիսի նիւթեր ընտրել, որոնք արդէն թոյլ են տուած.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳԼԻԱ

—

Պատերազմական ֆինանսների քարտուղար Loyd-Lindsay զօրաւարը երկուշաբթի Աբինգդօնի երկրագործական ժողովի բանկետում՝ մի քանի տեղեկութիւններ հաղորդեց Աֆղանիստանի և Շեր-Ալիին ուղարկած վերջնագրի (ultimatum) մասին։ Մենք կաշխատենք դրա խօսքերի մասին փոքր ինչ տեղեկութիւն հաղորդել։

Նա ասում էր որ նորին մեծութեան թագուհու կառավարութիւնը հարկաւոր համարեց խնդրել Հնդկաստանի կառավարչին, որ նա պատերազմական գործողութիւններին ձեռնամուխ լինելուց առաջ, մի նոր պատգամաւորութիւն էլ ուղարկի Աֆղանիստանի էմիրին, բայց ինչպէս երևում է կառավարութեան այս վճիռը շատ մեծ հաճութեամբ չընդունեցին մեր Հնդկաստանի եղբայրները, կամ գոնէ այն պատերազմականները, որոնք կառավարում են մեր Հնդիկ զօրքերը։

Երևի այս վերջինները ցանկանում են, կարելի եղածին չափ եռանդով ու շուտ վերջացնել այն պարտականութիւնները, որ իրանց հայրենիքը դրել է դրանց վրա։ Դրանք վախենում են թէ մի գուցէ անգլիական մինիստրները կորցրել են իրանց համարձակութիւնը ու եռանդը։

Այն վերջնագիրը, որ մենք ուղարկել ենք էմիրին, նրան պարզ կերպով ցոյց է տալի թէ ինչ դիրք պէտք է ընդունի նա ապագայում։ Նրա մէջ յայտնված է, որ նախ և առաջ Կաբուլի ռուսաց դեսպանը պէտք է հեռանայ, և յետոյ էմիրը պէտք է հպատակվի խոստումներին, որ նա տուել է երբեմն Անգլիային։

Միայն արդարութիւնն է, որ Անգլիային հարկադրում է պարզ կերպով բացատրել էմիրին այն պատճառները, որոնք ստիպվում են նրան պատերազմ հրատարակել (Ծափահարութիւններ։)

Այն պարզ պատգամաւորութիւնը, որ Անգլիան ուղարկում է էմիրին, ոչ թէ փրկարար ազդեցութիւն կունենայ միայն էմիրի վրա, այլ և նոյնպէս Հնդկաստանի միւս անկախ իշխանների վրա, որոնք այս ժամուս մեծ ուշադրութեամբ հսկում են մեր գործերի վրա։

Այսպէս է իմ կարծիքը այն խռովութիւնների վերաբերմամբ, որոնք սպառնում են մեզ Հնդկաստանում։ Բայց մենք դրանով երբէք չենք վհատվի. դա հետևանք է մեր քաղաքական դրութեան։ Այդպիսի խռովութիւններին միշտ կարող է ենթակայ լինել այնպիսի տէրութիւն, որ եւրոպական պետութիւնների մէջ առաջին տեղն է բռնում։

ԻՏԱԼԻԱ

—

Երէկ նոյեմբերի 4-ին Հռոմի մի բանկետում պ. Զանարդելլին մի քաղաքական ճառ կարդաց որ աշխատի պաշտպանել ազատամտական բոլոր սկզբունքները, և մի և նոյն ժամանակ նա իր բոլոր ճիգը թափեց, որ հասարակական ապահովութիւնը անվտանգ մնայ։

Նա բացարձակ կերպով պախարակում է «Italia irredenta» լրագրի ընթացքը։ Նա աւելացրեց, որ Աւստրիան ճանաչում է իտալական կառավարութեան ազնիւ զգացմունքները։

Յետոյ նա աւելացրեց, որ կառավարութիւնը մտադիր է ընտրողական վերանորոգութեան մասին նոր ծրագիր կազմել, որի մէջ ընտրողների թիւը 605,000-ից սկսած մինչև 1,500,000-ով կաւելանայ։ Կառավարութիւնը կամենում է նոյնպէս մի ծրագիր ներկայացնել, որով կը շինվեն այնպիսի ազգային հիմնարկութիւններ, որոնց մէջ ժողովուրդը հրացան գործածել կը սովորի, երկրի պաշտպանութեան համար։

Պ. Զանարդելլի վերջացրեց իր ճառը, »կեցցէ թագաւորը» կանչելով։

Նրան երկար ծափահարում էին։

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս 30 հոկտեմ.

Ազգ. ժողովը գումարեցաւ հոկտեմ. 27-ին։ Այս նստին երկու երեսփոխանք առաջարկեցին որ պ. Պէկեան ժողովի մէջ Պատրիարքէ ներումն խնդրէ, և թէ պ. Պէկեանի դէմ, իբր կանոնազանց երեսփոխան պարսաւանաց քուէ դրուի և նաև զինքն երեսփոխանական աթոռոյ անարժան հռչակել, սակայն սոյն առաջարկն ապագային վերապահել։ Պ. Պեկեան ժողովին ներկայ չը գտնուելով, որոշուեցաւ յաջորդ նստին զբաղելը սոյն խնդրով։

Տեսնենք մինչև երբ այս խնդիրն Ազգ. ժողովոյ ժամերն պիտի գրաւէ։ Եւ սակայն մեր սրբտէն արիւն կերթայ։ Երբ Բերլինի վեհաժողովն մեր փափագներն չը պսակեց այն օրէն յետոյ կը սպասէինք որ Պատրիարքը իր բոլորը ժողովելով երեսփոխանք լրջօրէն հայ ազգի և աշխարհի փրկութեան վրա մտածեն և ազգային եռանդեան ուղղութիւն մը տան։ Բայց չորս ամիսներ են և տակաւին մի Պէկեանով կը զբաղի հայ ազգի ներկայացուցիչ ժողովն և պիտի զբաղի յետոյ։

Այլ խոստովանելու է որ Պատրիարքն երեսփոխանական ժողովոյ յանցանաց մասնակից չէ. Նորին սրբազնութիւնը տրամադիր էր և է աշխատել ինչպէս որ պարագայներն կը պահանջեն, այլ երեսփոխանք աջակից չեն իրեն։

Պատրիարքն առանց յուսահատելու ուրիշ միջոներու կը դիմէ իր փափագներն իրագործելու համար։ Ազգային վաճառական և հարուստ դասն հրաւիրեց գալ իրեն հետ միասին խորհել Հայաստանի զարգացման վրա։ Այդ պարոններն մի քանի անգամ ժողովեցան սրբազանի նախագահութեան ներքև. մի յանձնաժողով կազմեցին ծրագիր մը պատրաստելու համար. յանձնաժողովն իւր ծրագիրն պատրաստեց և ներկայացուց ժողովին երէկ հոկտեմ. 23-ին կիւրակէ. ժողովին կը նախագահ էր Պատրիարքն և ներկայ էր Խրիմեան սրբազան։ Ծրագիրն կարևոր կէտեր կը պարունակէր. այժմ վիճաբանութեան ենթակայ է, երբ ընդունուի կը հաղորդեմ։ Ժողովն գլխաւորապէս կուզէ մի ընկերութիւն ըլլալ ինքն և նպատակ ունենայ Հայաստանի մէջ արհեստներն ծաղկեցնել և իր կարողութեան համեմատ երկրագործ ժողովուրդին փոխատւութիւն անել զանոնք վաշխառուներէ ազատելու համար։ Յոյս ունեմք որ այս նոր ընկերութիւնը կարենայ արդիւնաւոր լինել, միայն թէ իր մէջ շատ պերճախօսներ չունենայ և սիրով աշխատի։ Նոյն օրն սոյն պարոնայց ժողոված սենեկին քով Արարատեան ընկերութեան ընդհ. ժողովն ալ նիստ ունէր. կը փափագեմք որ նոր ընկերութիւնն ալ Արարատեան ընկերութիւնը իրեն օրինակ ունենայ և առանց բծախնդրութեան և չառախօսութեան, նորա նման գործնական միջոցներով աշխատի։ Շատ ուրախ պիտի լինիմք որ երբ Արարատեան ընկերութիւնը վարժապետներ հասցնէ, սոյն ընկերութիւնն ալ, որոյ անունն «Հայկական ընդհանուր ընկերութիւն» է արհեստաւորներ հասցնէ. երբ Արարատեան ընկերութիւնը երկրագործ գիւղացւոց միտքն կը լուսաւորէ, Հայկ. ընդհ. ընկերութիւնն ալ նրանց նիւթական վիճակի բարւոքման աշխատի. և այս երկու ընկերութիւններն իրարու հետ աջակցելով Հայաստանի փրկութեան մեծապէս կրնան նպաստել։ Չը մոռնամ ըսել թէ սոյն Հայկ. ընդհ. ընկերութիւնը, Alliance universelle Israelite ընկերութեան նմանը ըլլալու դիտումն ունի։ Երեք անձէ յանձնաժողովը մը կազմուեցաւ սոյն ընկերութեան կազմակերպութեան վրա խորհելու համար. արդիւնքն ձեզ կը հաղորդեմ երբ տեսնուի։

Խրիմեան սրբազան, հոկտեմ. 23-ին քարոզեց Ղալաթիոյ եկեղեցւոյն մէջ, մասնաւորապէս պանդուխտ հայոց յորդորելով զանոնք որ իրենց անձանց պաշտպանութեան համար զէնք առնելով երթան ի հայրենիս։ Սրբազանի քարոզներն մեծ ազդեցութիւն ունեն և մեծ մասամբ նորա շնորհիւն է որ այս տարի Հայաստան գացող բոլոր հայերն տեսակ տեսակ զէնքերով զինեալ են. եթէ մաքսէն հրացան կարենան փախցնել կը փախցնեն, իսկ ռէվօլվէր, ընտիր տեսակէն, ամենքն ալ ունին։ Ուրախութիւննիս մեծ է այն յուսով որ Հայաստանի հայերն պիտի կարողանան քրդաց և չէրքեզաց դէմ ինքզինքնին պաշտպանել։ Տեսնենք։

Պ. Ջերազի հրատարակած տետրն, զոր ձեզ խրկած եմ անցեալ շաբաթ, ազգային օրուան խնդիրն է։ Հայոց և ֆրանսերէն մամուլն իրենց քննադատութիւններն կընեն։ Լուրջ քննադատութիւններ կան, սակայն «Լրագիր» անուն թերթն այնպիսի պժգալի յարձակումներ կընէ պատգամաւորաց անձերուն դէմ, որ իրաւամբ հայ մամլոյ նախատինք կը համարուի այդ թերթն։ Արդէն մատնիչ անուն կը կրէր։

Քննադատողներն մէկ սխալ մը կընեն, թէ այդ տետրը Պատրիարքի հրամանաւ գրած է պ. Ջերազ. սակայն Պատրիարքը հոկտեմ. 6-ին ընդհ. ժողովոյ մէջ ասաց պ. Ջերազի բացատրութիւն տալ իրենց ըրած գործոց նկատմամբ մինչդեռ սեպտեմբերի մէջ ձեզ կը գրէի թէ Բերլինի հայ պատգամաւորաց մին տետր մը պիտի հրատարակէ զի պ. Ջերազի տետրն աւարտելով տպագրութեան կը յանձնուէր։

Այս կէտն կարևորութիւն ունի, զի այնպէս կուզեն հաւատացնել թէ պ. Ջերազ այդ տետրըն Պատրիարքի հրամանաւ գրած ըլլալով, տետրն բոլորովին Պատրիարքի գաղափարներն կը յայտնէ, սակայն երբ Պատրիարքն ասաց պ. Ջերազի ժողովոյ մէջ բացատրութիւն տալ, տետրն տըպարանն էր։

Այլ կայ ուրիշ մի հրատարակութիւն որ Պատրիարքի հրամանաւ եղած է, այս գիրքն է՝

«Թուղթ Մարկոսի Աղաբէկեան Հայոց աշխարհի ազգի և եկեղեցւ ազգայնութեան մասին առ պատուականաց պատուական Տէր Ներսէս Արքեպիսկոպոս Անւոյ և Պատրիարք Օսմ. հայոց։»

Սոյն թուղթի հեղինակի անուն ձեզ ծանօթ է, թուղթն մի պատուական գրուած է, չեմ գիտէր թէ մինչև ձեզ հասած է. եթէ ժամանակս ներէ պիտի ջանամ «Մշակի» ընթերցողաց այդ գրքի վրա մի գաղափար տալ, ինչպէս նաև Պօլսոյ հայ մամլոյ նոր հրատարակած գրքերու վրա, եթէ երբեք «Մշակի» ընդունելի լինի։

Ազգ. վարժապետներն միանալով կազմեցին «վարժապետական միութիւն» անուամբ մի ընկերութիւն, նպատակ ունենալով՝

Ա. Վարժապետաց նիւթական վիճակի բարւոքումն.

Բ. Մանկավարժական ուսմանց մշակութիւնն

Գ. Ազգ. դաստիարակութեան կանոնաւորումն ու զարգացումն։

—

Սոյն ընկերութիւնն կը փափագիմք որ լաւ կերպարանք մը առնու և յառաջադիմէ։ Ազգ. դաստիարակութեան մեծ ծառայութիւն կրնայ մատուցանել. ընկերութեան ատենապետն է պ. Ռեթէոս Պէրպէրեան, ազգային նշանաւոր դրագէտներէն մին, որ հիմնած է նաև գիշերօթիկ լաւ վարժարան մը։

Հայկակ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

— «Adence Général Russe լրագիրը հերքում է այն լուրը, որ իբր թէ Ռուսաստանի առաջարկութեամբ երկրորդ կօնգրէս կը հրաւիրվի։ Ռուսաստանը յայտնեց օտար պետութիւնների կաբինետներին, որ նրա ցանկութիւնն է արևելքում խաղաղութիւն մտցնել, և որ նա դիտաւորութիւն ունի ճշդութեամբ կատարել Բերլինի կօնգրէսի վճիռները։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԲՈՄԲԷՅ, 9/21 նոյեմբերի։ Կվետայից եկող զօրքերը հասան Կուշլակ, որ Կվետայից տասը մղոն հեռու է։ Ցուրտը սաստիկ է։ Իւրաքանչիւր գունդի մէջ մօտ հարիւր մարդ հիւանդներ են հաշւում։ Բրիտանական գործակատարը Բելուջիստանում պ. Սենդեման հաղորդեց Բելուջիստանի առաջնորդներին փոխարքայի հրովարտակը, որի մէջ յայտնված է, թէ պատերազմում են միայն Աֆղանիստանի էմիրի հետ։

ԼՕՆԴՕՆ 10/22 նոյեմբերի։ Լահօրից հաղորդում են. «Կուրումեան զօրագունդը գրաւեց Ամադրանտ ամրոցը։ Անգլիական զօրքերը մօտեցան Ալիմեսջիդին և թնդանօթները կարգադրելուց յետոյ կրակ բաց արին։ Թշնամու թնդանօթները անդադար պատասխանում էին։

ԲՈՒԽԱՐԵՍՏ, 10/22 նոյեմբերի։ Կատարջի նշանակված է քաղաքական առաջին գործակատար Դօբրուջացում։ Սուլէյման-Բէյ նշանակված է Թիւրքաց դեսպան Բուխարեստում։

ՍԿՈՒՏԱՐԻ, 10/22 նոյեմբերի։ Ալբանեան միաբանութիւնը վճռեց պահանջել Կ. Պօլսում որ ճանաչվի Ալբանիայի անկախութիւնը Թիւրքիայի առաջնորդութեամբ, տեղացի պաշտօնեաներ նշանակվեն, և ալբանեան լեզու գործածվի պաշտօնական յարաբերութիւնների մէջ։

ԼՕՆԴՕՆ, 11/23 նոյեմբերի։ Պարլամենտը կը ժողովվի դեկտեմբերի 5-ին։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 11 նոյեմբերի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 97 ր., երկրորդ 95 ր. 50 կ., երրորդ 95 3/8 ր., չորրորդ 95 ր. 25 կ., ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 234 ր. 50 կ., երկրորդ 228 ր. 50 կ., արևելեան 92 ր., ոսկի 8 ր. 38 կ.։ Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 23,50 պէնս, ռուսաց 100 րուբլ 200 մարկ 25 ֆ., Փարիզի վրա 246 ֆրանկ։ Տրամադրութիւնը հանգիստ է։

ԼԱՀՕՐ, 11/23 նոյեմբերի։ Անգլիական հետևակ և հեծելազօրքը առանց կռւի գրաւեցին Աֆղանիստանի հողի վրա Սիբի տեղը, որ Դադուրից դէպի արևելք է գտնվում։

ԼՕՆԴՕՆ, 11/23 նոյեմբերի։ Հայբերեան անցքի մէջ եղած կռւի ժամանակ վիրաւորվածների և սպանվածների թիւը հասնում է 300-ի։ Ջամրուդից հեռագրում են. Ալիմուսջիդի պահապան զօրքերը թողին ամրոցը, 21 թնդանօթներ, պաշար, և մօտ 50 վիրաւորվածներ։ Անգլիացիները շատ գերիներ առան, որոնց թւումն է ամրոցի հրամանատարը։

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍ

որ գտնվում էր Գոլովինսկի փողոցի վրա Սաբաշովի տանը, այժմ գտնվում է նոյն ԳՈԼՈՎԻՆՍԿԻ ՓՈՂՈՑԻ վրա, ՇԻՕԵՎԻ ՏԱՆԸ, գերմանական կլուբի և Վեսալի լուսանկարխանութի մօտ մի և նոյն սանդուղքով։ Այցելողների համար ԲԱՑ Է ԱՄԵՆ ՕՐ առաւօտեան 9 ժամից մինչև երեկոյեան 5 ժամը։ Հաւաքածուին ՆՈՐ ԲԱՆԵՐ ԵՆ ԱՒԵԼԱՑՐԱԾ։

4—25

Մամուլի տակից դուրս եկաւ ՕՐԱՑՈՅՑ

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑԻ 1879 Թ. համար.

Գինն է 15 կոպ. հարիւրով գնողներին 20% զեղչումն կը լինի։ Օտարաքաղաքացիք ծանրապարհածախք վճարումեն հարիւր օրինակի համար — 1 ր „ յիսունի համար — „ 60 կ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ

ՋԱՔ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ վաճառվում են՝

1. Մինաս Չերազ-Ազգային դաստիարակութիւն 1 րուբլ, 2. Գրականական փորձեր 1 ր., 3. Շուտով կը ստացուի նոյն հեղինակի աշխատութիւնը Թէ ինչ շահեցանք Բերլինի վեհաժողովէն։ 4. Գուլամիրեանց—Սենեքերիմ ողբերգ. 1. ր., 5. Թորոս Լևոնի 1. ր., 6. Տէր Դաւթեանց-Նոր դասագիրք ռուսերէն լեզուի 40 կ., 7. Ղուկասեանց—ընթերցարան երրորդ տպագրութիւն 40 կ.։

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ

(ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԳԱԼԼԵՐԵՈՒՄ)

Վաճառվում են հետևեալ հայերէն գրքերը՝

	ր.	կ.
1. Ն. Տէր-Ղևոնդեան՝ Մայրենի լեզու. ա. տարի վեցերորդ տիպ.	—	35
2. » » բ. տարի չորրորդ տիպ.	—	40
3. » » գ. և դ. տ. երկր. տիպ.	—	70
4. Ղ. Աղայեանց՝ Ուսումն Մայրենի լեզուի, երրորդ տիպ.	—	15
5. Տէր-Ստեփանեանի՝ Սկզբունք քրիստոնէական հաւատոյ.	—	50
6. Գ. արքեպ. Այվազեան Նախակրթանք գրաբար լեզուի մ. ա. հինգերորդ տիպ.	—	40
7. Տէր-Դաւթեանց՝ Русское Слово	—	35
8. Արովեանց՝ Հայոց պատմութիւն երկրորդ տիպ.	—	60
9. Հատընտիր ընթերցուածք ի մատենագրաց նախնեաց՝ հանդերձ ծանօթութեամբք Վիէննա Թոռնեան	4	—
10. Թորոս Լևոնի պատմական վէպ ազգ. կեանքից	1	—

Այս օրերս կը ստանանք Վենետկից Առձեռն բառարաններ, Հայաստանի քարտէզներ և ընտիր մատենագիրների աշխատութիւններից շատերը։

Ծախվում մէկ ՄԵԾ ԵՐԿԱԹԻ ԱՐԿՂ (կասսա) փողի համար։ Գնի համար կարելի է տեղեկանալ Կաթօլիկների եկեղեցու դիմաց Մելիք-Նուբարովի տանը։

4—5

ԽԱՑ ԵԳՕՐԻՉ ՓԻԹՕԵՎԻ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿՈՒՄ

ծախում է 5% ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ փոխառութեան ՏՈՄՍԱԿՆԵՐ և ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ երկրորդ փոխառութեան օբլիգացիաներ։ Նոյնպէս գնում է ամեն տեսակ ՏՈԿՈՍԱԲԵՐ ԹՂԹԵՐ և կատարում է փոխարինութիւն ՄՕՍԿՎԱ հասարակ և հեռագրով։

Գրասենեակը ԲԱՑ Է ԱՄԵՆ ՕՐ հասարակ օրերը առաւօտեան 10 ժամից մինչև 2 ժամ կէսօրից յետոյ և 6-ից մինչև 7 երեկոյեան, իսկ տօն օրերը առաւօտեան 10-ից մինչև 12 ժամ։ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԸ ԳՏՆՎՈՒՄ Է Սօլօլակում, Նազօրնայա փողոցի վրա, Խ. Ե. ՓԻԹՕԵՎԻ տանը։

5—5

ԹԻՖԼԻՍԻ ՄԻՔԱՅԵԼԵԱՆ երկաթուղու ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ՀՈԳԱԲԱՐՁԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

յայտնում է, որ նոյեմբերի 10-ից մինչև 20-ը առաւօտեան 10—2 ժամը ուսումնարանի շինութեան մէջ (Կուկիայում, Վօրօնցօվսկայա նաբերեժնայա փողոցի վրա) մտնող աշակերտները կենթարկվեն ՓՈՐՁՆԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆԸ։ Այս տարի բացվում է միայն ՊԱՏՐԱՍՏԱԿԱՆ դասատուն։

Ուսումնարանը ընդունվում են բոլոր դասակարգերի ռուս ՀՊԱՏԱԿ ԵՐԵԽԱՆԵՐ։ Պատրաստական դասատուն մտնելու համար պահանջվում է 11-ից մինչև 17 տարեկան հասակ, իսկ գիտութիւն կրօնից, գլխաւոր աղօթքներ ռուսաց լեզուից, ընթերցանութիւն և գրութիւն, թուաբանութիւնից, գործողութիւններ ամբողջ թուերով։

ԳԻՇԵՐՕԹԻԿՆԵՐԻՆ ուսումնարանը առժամանակ չէ ընդունում։

Աշակերտների տարեկան ԹՈՇԱԿ նշանակված է տարեկան 10 րուբլ։ Ուսումնարան մտնելու համար խնդիրքները պէտք է հասարակ թղթի վրա գրված լինեն և տրվին ՎԵՐԱԿԱՑՈՒԻՆ, որ բնակվում է ուսումնարանի շինութեան մէջ։ Խնդիրքի հետ պէտք է ներկայացնել մետրիկական վկայական։

Կարճ ժամանակամիջոցում աշակերտներին միջոց կը տրվի էժան գնով ուսումնարանի մէջ ՃԱՇԵԼ։

2—3

Շուտով լոյս կը տեսնէ պ. ՅԱՐՈՑԻ «Հայոց Մամուլը Ռուսաստանում և Կովկասի մէջ» «Обзоръ» ռուս լրագրում տպուած յօդուածի հայկական բնագիրը առանձին բրօշիւրով։

«ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՄՈՒՆՔ»-ի

ԵՐԿՐՈՐԴ հատորը պատրաստելու համար ժողովում ենք մեր կեանքից առնված նախապաշարմունքներ (предразсудки), ժողովրդական և ազգային աւանդութիւններ (преданія), հաւատալիքներ կամ կարծիքներ (повѣрья), և նոտրապաշտութիւններ (суевѣрія)։

Մեզ նիւթ ուղարկողների ազգ-անունները կը տպագրուին գրքի վերջումը և նոցանից իւրաքանչիւրը կը ստանայ մի օրինակ։—Մեր հասցէն։—Въ Симферополь (Крымъ) «Въ Армянское училище учителю Ованесу Назаріанцъ.»

Յ. Նազարեանց

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՍԻՐԵԱՆԻ ՊԱՏՐԱՍՏԻ ՀԱԳՈՒՍՏՆԵՐԻ ԽԱՆՈՒԹՈՒՄ ԵՐԵՒԱՆԵԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԻ ՎՐԱ

ստացվել են մեծ քանակութեամբ ՖՐԱԿԻ ԵՒ ՏՐԻԿՕԻ ՍԻՒՐՏԻԿՆԵՐԻ ՇՈՐԵՐ, որսորդական ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ ԺՕԿԵՏՆԵՐ, ձմեռային ՊԱԼՏՕՆԵՐ և ՎԱՐՏԻԿՆԵՐ, երեխայոց հագուստներ, ՎԵՐԱՐԿՈՒ—ԽԱԼԱՏՆԵՐ զարդերով, նոյնպէս ընդունվում են ՊԱՏՈՒԷՐՆԵՐ զինուորական և քաղաքական հագուստների համար։ Ցոյս ունեմ, որ ինչպէս պատուիրողները նոյնպէս է գնողները ԲԱՒԱԿԱՆ ԿԸ ՄՆԱՆ։

5—75

ՕՐԱՑՈՅՑ

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑԻ 1879 Թ. համար ԵՐԵՒԱՆՈՒՄ կարելի է գնել Արսէն Մելիք-Քէշմիրեանցից։

1—3

ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ցանկանում է ՖՐԱՆՍԻԵՐԷՆ լեզուի դասեր տալ։ Ցանկացողները կարող են դիմել ուղղակի «Մշակի» խմբագրատուն։

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 14. — ԹԻՖԼԻՍ. 1878.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Նոյեմբերի 13-ին)	ր.	կ.
Ոսկին (պոլուիմպերիալը)	8	50
Հին 82 պր. մ. տրծ. 1000 մ.	1550	—
Հին 20 փ. 72 պր. 1000 „	1260	—
Վիզվիչնի 5% ռուսաջի փոխառութեան տոմ. 100 »	233	—
Երկրորդ 5% վիզվիչնի »	229	—
Մարսելի կուրսը 251½—	100	—
Լօնդօնի կուրսը Օդեսայի վրա.	10	10
Վիէնայի կուրսը առէ 121 գլ.	100	—
Պուլեծի բարաթը	5	70
Ռուսսրական բանկի ակցիան 200 մ.	315	—
Փօթի Թիֆլիսեան երկաթուղու ակցիան 125 մ.	102	—
Շաքարը բրօցկու	7	40
„ միւս տեսակը	7	35
„ չոքարտւածը	6	10
„ տրանզիտը	6	—
„ մաքուր վճարած	11	—
Բամբակը Երևանու Ամերիկայի սերմից	7	50
Միւս տեսակը հին սերմից	7	—
Բուրդը Թուշի	7	25
„ Թարաքամի	4	—
Ալիւր Շորագալու	1	80
„ Երևանի	—	—
Գարին	1	30
Մոմը բնաճարպի (стеар.)	12	50
Մետաքս Նուխվայ	210	—
Կախեթունը	140	—
Կոկոնը Նուխվայ (բոժ.)	45	—
Ցորենը (լաւը) Ագուլեաց	55	—
Կոֆէին մօկօի	27	—
» լիվանի	22	—
» մարտինիկոյինը	18	—

ՀԵՌԱԳԻՐ	ր.	կ.
Կովկասի և Անդրկովկասի քաղաքները	1	
Ռուսաստան	2	
Ավստրիա	3	
Անգլիա	4	
Գերմանիա	2	88
Ֆրանսիա	3	75

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՄԱՆԿԱԲԱՐՁԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ

(Վերայի վրա № 38)

Մննդկանների ընդունելութիւնը ցերեկվայ և գիշերվայ ամեն ժամանակ, որը 50 կոպէկ վարձով, իսկ չքաւորներին անվարձ։ Առանձին սենեակներում ամիսը 30 — 50 րուբլ։ Կանանց հիւանդութիւնների բաժանմունքի մէջ վարձը ընդհանուր սենեակում 18 րուբլ, իսկ մասնաւոր սենեակներում 30 րուբլ ամսական։

Երթևեկ հիւանդ կանանց և երեխաների ընդունելութիւնը ամեն օր, բացի կիրակի օրերից, 9½ մինչև 11 ժամ առաւօտեան։ Բժշկապետ Անտոնով։

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչև Փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 9 ժամին 21 րոպէ առաւօտեան։ Մինչև Միխայլօվօ (խառն գնացքը) երեկոյեան 5 ժամ. 18 րոպէ։

	առաւօտ.	երեկոյեան
Թիֆլիսից	9. 21	5. 18
Գօրի	11. 58	9. 43
Միխայլօվօ	1. 29	11. 57
Րիօն	6. 47	
Փօթի	9. 40	
	առաւօտ.	
Փօթիից	9. 13	
Րիօն	12. 13	
Միխայլօվօ	5. 39	1 37
Գօրի	7. 5	4 6
Թիֆլիս	9. 31	7 58

Թիֆլիս գալիս է առաջին գնացքը երեկոյեան 9 ժ. 31 ր. երկրորդը՝ առաւօտեան 7 ժ. 56 ր.

Տեղերի գինը՝ Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխէթ	90	68	38
Գօրի	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ	5. 22	3. 92	2. 18
Րիօն	9.	6. 75	3. 75
Փօթի	13. 1	9. 75	5. 42

ՓՕՍՏ

Ամեն տեսակ թէ նամակներ, թէ լրագիրներ և թէ ծանր փոստ ամեն տեղ ուղարկելու, ընդունվում են ամեն օր, առաւօտեան 8 ժամից մինչև 1 և կէսօրից յետոյ 3 ժամից մինչև 7, իսկ կիրակի օրերը հասարակ նամակներ մինչև 10 ժամ առաւօտեան և 3—7 երեկոյեան։

Ռուսաստանից և Արտասահմանից փոստը ստացվում է Թիֆլիսում ամեն օր, Բաքուի տրակտից՝ երեքշաբթի և շաբաթ օրերը։ Երևանի տրակտից՝ երկուշաբթի, հինգշաբթի և շաբաթ։ Փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղուց ամեն օր։ Նուխու տրակտից չորեքշաբթի և կիրակի։ Բելիկլիւչի տրակտից երեքշաբթի և շաբաթ։

ՆԱՄԱԿՆԵՐ

	կոպ.
Բաց նամակ արժէ	4
Ռուսաստան և Եւրոպայի բոլոր երկիրները նամակը արժէ	8
Ամերիկա	8
Պարսկաստան	8
Հնդկաստան	70
Եգիպտոս	[illegible]

ԲԺՇԿԱՆՈՑ

Հիւանդների ընդունելութիւնը ժամը 9-ից մինչև 1 ժամը կէսօրից յետոյ։

Երկուշաբթի. Լիսիցեվ և Գօրալեվիչ ներքին հիւանդութիւններ, Բակստ վեներական և կաշու հ., Քուչարեանց վիրաբուժական և կանանց հիւանդութիւններ։

Երեքշաբթի. Վերմիչեվ ներքին հ., Մինկեվիչ վիրաբուժական հ., Բակստ կուրծքի և ներվային հ., Ա. Բախուտով կանանց, երեխաների հ. և մանկաբարձութեան. Բէյեր աչքի հ.։

Չորեքշաբթի. Լիսիցեվ ներքին հ., Բակստ վեներական և կաշու հ.։

Հինգշաբթի. Վերմիչեվ ներքին հ., Քուչարեանց սիֆիլիտական և միզային գործարանների։

Ուրբաթ. Լիսիցեվ ներքին հ. Բակստ կրծքային և ջղային հ., Ա. Բախուտով կանանց և երեխաների հ. և մանկաբարձութեան։

Շաբաթ. Վերմիչեվ ներքին հ., Մինկեվիչ վիրաբուժական հ., Բակստ վեներական և կաշու հ., Բէյեր աչքի հիւանդութիւններ։

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—

—ՌՕՍՏՕՎ (Դօնի վրա). Օ. Մ. Բ. Ստացանք 13 րուբլ։ Յօդուածները վերադարձնել չենք կարող։ Օրերումս ձեզ մի նամակ կուղարկենք։ Ի՞նչ անենք 1 րուբլու հետ։

—ՇՈՒՇԻ. Տ. Ն. Ստացանք 13 րուբլ յօգուտ Արարատեան ընկերութեան։ Նամակը տըպեցինք։

—ԽԱՐԿՕՎ. Ր. Կ. Ստացանք նամակը և երեք րուբլ։

—ԳԱՆՁԱԿ. Ն. Ե. Ստացանք 51 ր. 50 կ. յօգուտ «Արարատեան ընկ.» պ. Ա. Թ. ձեռքով։

—ԲԱԳՈՒ. Կասպիացի. Ստացանք նամակները։ Կը տպենք ձեր փոխած։ Խնդրում ենք այն ձեռով գրել, ինչպէս գրված էր ձեր առաջին նամակը՝ Օ. լաւ նամակներ էր գրում, ափսոս որ նա սովրված եղաւ դադարեցնել իր նամակագրութիւնները։